

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА ЧИННИКИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглянуто проблему організації особистісно орієнтованого навчання. Визначено чинники, що зумовлюють ефективність функціонування педагогічної системи, яка спрямована на реалізацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя та учня.

На основі узагальнення результатів теоретичного дослідження проблеми особистісно орієнтованого навчання, вивчення передового педагогічного досвіду роботи інноваційних навчальних закладів, практичного досвіду роботи в гуманітарній гімназії та пілотажного опитування вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, окреслимо педагогічні умови, які визначалися більше 75 % респондентами, за яких є можливою побудова особистісно орієнтованої системи навчально-виховного процесу, характерною ознакою якого є особистісна значущість для всіх його суб'єктів.

На основі зазначеного вище та в контексті ідеї суб'єкт-суб'єктної взаємодії головних учасників навчально-виховного процесу **як концептуальної умови** реалізації особистісно орієнтованого навчання виокремлюємо **психолого-педагогічні та методичні умови** реалізації особистісно орієнтованої системи навчання.

Психолого-педагогічні умови визначаються психологічними основами організації особистісно орієнтованого навчання та передбачають спеціальну підготовку вчителя до впровадження особистісно орієнтованих технологій, спрямованих на розвиток у суб'єктів навчально-виховного процесу рефлексії в процесі переходу від самоактуалізації до самореалізації.

Методичні умови особистісно орієнтованого навчання покликані гармонізувати освітні запити, цілі, прагнення учня та вчителя з їх потенційними можливостями, цей процес здійснюється шляхом створення *методичної системи* організації особистісно орієнтованого навчання, його *навчально-методичного забезпечення*, запровадження *особистісно орієнтованого змісту освіти* (орієнтація на комплекс цінностей — загальнолюдських, національних, регіональних, групових, етнічних, індивідуальних), що передбачає забезпечення особистісної значущості для кожного школяра засвоєних ним знань та самого процесу учіння. Розглянемо кожну групу умов більш детально.

Працюючи над теоретичним обґрунтуванням та експериментальним дослідженням проблеми особистісно орієнтованого навчання учнів гуманітарної гімназії, ми дійшли висновку, що така система навчання вимагає як створення сприятливих психолого-педагогічних умов організації навчального процесу, так і окреслення чинників, які визначають ефективність її функціонування. До таких віднесемо, насамперед, визнання вчителя та учня суб'єктами навчально-виховного процесу, а також *креативний, професійний, рефлексивний* чинники.

Суб'єкт-суб'єктні відносини передбачають створення в класі клімату довіри та взаєморозуміння. Діалогічна взаємодія вчителя та учня в системі особистісно орієнтованого навчання спрямована на підтримку та заохочення природного бажання учня навчатися, створювати власний алгоритм діяльності, обираючи способи, методи, прийоми, зміст навчального матеріалу, який задовольняє його запити. Ця взаємодія передбачає такий спосіб прийняття рішень щодо всіх аспектів учіння, коли в ньому беруть участь і учні, і вчителі, і батьки.

У сучасній теорії та практиці навчання існує розбіжність у поглядах на питання ролі педагога, його суб'єктного досвіду, особистісних характеристик в організації навчально-виховного процесу, який забезпечував би умови для повної реалізації особистісного потенціалу учня, здійснення його індивідуально-особистісного проекту, який визначає життєві плани і способи самореалізації, формування життєвих принципів і пріоритетів. Визначення вчителя як одного з головних суб'єктів навчально-виховного процесу, орієнтація на людину взагалі як неповторну, унікальну особистість у системі особистісно орієнтованого навчання вимагає, на думку вчених та практиків, по-перше, професійно-особистісної переорієнтації вчителя, класного керівника, адміністратора з предметно орієнтованого до особистісно, соціально зорієнтованого навчання на основі проектування розвитку кожного учня як неповторної, унікальної особистості, коли вчитель починає усвідомлювати, що саме він, його особистість, є своєрідним "інструментом організації взаємодії з учнями" [1: 5]. Це можливо лише за наявності концептуально-гуманістичного мислення та ідеології навчання й виховання, що спрямована на виживання шляхом "стійкого розвитку особистості й індивідуальності та високої мотивації життєдіяльності випускника на основі пріоритету духовно-моральних цінностей" [2: 29].

З огляду на це особливого значення набуває *креативний* чинник, що передбачає переорієнтацію функцій вчителя з предметно-ілюстративної на фасилітативну (за К. Роджерсом) у процесі творчої рівноправної взаємодії з учнем. Актуальним у цьому контексті є, на нашу думку, забезпечення педагогічно доцільного впливу вчителя, який В.О. Сухомлинський назвав "гармонією педагогічних впливів" [3: 243]. Становлення особистості дитини, створення умов для самовиховання, самоорганізації, саморозвитку вимагає духовних контактів між педагогом і дитиною та взаємно відповідального ставлення до спільної справи. Найголовніше при цьому — постійне спонукання молодої людини до самовиховання за умови виникнення цілісності: уся сукупність видів життєдіяльності вчителя та учня забезпечить активне задоволення їх потреб [4: 311].

Заохочення та підтримка природного бажання дитини займатися учінням як індивідуальним видом діяльності, яке тлумачиться в контексті проблеми особистісно орієнтованого навчання як унікальний, самобутній спосіб інтелектуального і самостійного відкриття, вимагає від учителя глибокого та всебічного

вивчення потреб дитини, її соціальних та особистісних запитів, природних нахилів, індивідуальних особливостей, творчого потенціалу, оптимального темпу навчання, обсягу навчальної інформації тощо.

Професійний чинник організації навчально-виховного процесу тлумачиться нами як відповідність високим вимогам до особистості вчителя, які об'єктивно відображають психологічну сутність його діяльності як інтегральної і соціально значущої в суспільстві. Сучасний вчитель повинен виступати свідомим суб'єктом навчально-виховного процесу і активним діячем науково-технічного та соціального прогресу [5: 3]. Наше педагогічне бачення професійної діяльності вчителя на засадах особистісної орієнтації навчально-виховного процесу великою мірою ґрунтується на досягненнях педагогічної теорії (Г. Балл, І. Бех, С. Вітвицька, С. Гончаренко, М. Гриньова, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Кузьміна, В. Моляко, А. Реан, В. Рибалка, С. Сисоєва, М. Ярмаченко та ін.).

Рефлексивний чинник визнає рівень значущості впливу самої особистості педагога на сутність, зміст, методику його діяльності. Важко переоцінити роль вчителя в організації особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу, від психологічної самоорганізації якого більшою мірою залежить ефективність становлення особистості учня як мети освіти і життєдіяльності всього соціуму в цілому [6: 18].

Мова йде про психотерапевтичний характер педагогічної діяльності [7], так і про пріоритетність комфорту душевного стану обох сторін [8: 145].

До психолого-педагогічної саморегуляції вчителя ми відносимо: позитивне ставлення до дітей взагалі; відчуття задоволення від майбутнього спілкування з ними; психологічну, фахову, методичну готовність учителя працювати з дітьми певного віку; не лише знання, а й уміння відчувати проблеми дітей як свої власні; наявність високого рівня емпатії; психологічну готовність учителя спілкуватись і співпрацювати з конкретним класом (уміння визначати "психологічну індивідуальність" цього класу, тобто своєрідну "квазіособистість"); психологічну націленість учителя на мету уроку; готовність до емоційної дії, зацікавленість у досягненні поставлених цілей; упевненість у собі та учнях [9: 18-24]; моральні якості вчителя, його тактовність, позитивне ставлення до учнів, педагогічно досконалу форму спілкування.

Сукупність названих чинників створюють психолого-педагогічні умови для реалізації особистісно орієнтованого навчання в аспекті допомоги учням у самооцінці, досягненні впевненості в собі, натхненні в інтелектуальному й емоційному процесі відкриття, що, безперечно, відбувається завдяки формуванню в учителів установок, які є найефективнішими для фасилітації – полегшення процесу учіння [10: 4-7].

Вивчення досвіду діяльності інноваційних навчальних закладів, експериментальні дослідження проблеми особистісно орієнтованого навчання дають змогу до психолого-педагогічних умов особистісно орієнтованого навчання віднести також визначення критеріїв оцінки освітньої діяльності вчителя й учня не тільки за результатами, визначеними Державними стандартами освіти, а за рівнем мотивації до навчання та професійної діяльності, що в свою чергу визначає принципи організації психологічної та соціальної підтримки вчителя та учня, створення ситуації гарантованого успіху, роботу на рівні педагогіки подій, коли спільна справа стає особисто значущою для кожного учасника навчально-виховного процесу і перетворюється на подію його особистого життя [1: 311].

Професійні умови організації особистісно орієнтованого навчання, які розглядаються нами в контексті психолого-педагогічних умов, передбачають спеціальну підготовку вчителя до впровадження особистісно орієнтованих технологій навчання та виховання, що включає не тільки знання свого предмету, досконале володіння сучасною методикою викладання, але й знання, вміння та навички реалізації особистісно орієнтованого навчання, вміння слідкувати за розвитком кожного учня, створювати умови для розкриття його особистісного потенціалу. Така організація навчального заняття вимагає також переорієнтації вчителя з інформаційної моделі викладання (складовою якої є репродуктивний підхід до викладання, оцінки учнівських знань) на особистісно орієнтовану, тобто, створення умов для розвитку й становлення особистості, розкриття її потенційних можливостей, природних нахилів й обдарувань, що висуває нові психолого-педагогічні та професійні вимоги до вчителя як до постаті, від якої найбільшою мірою залежить ефективність упровадження особистісно орієнтованого навчання в ситуації, коли "... вчитель повинен оволодіти парадоксальною здатністю бути одночасно рівноправним учасником діалогу з учнем і керівником цього діалогу" [12: 3].

Не менш важливим також є: спрямування діяльності педагогічного колективу загалом та кожного вчителя зокрема на гармонічне включення в цей процес програми корекції та педагогічної підтримки; визначення характеру стосунків основних учасників навчального процесу (керівників, учителів, учнів, батьків) як такого, що спрямований на створення умов комфортності діяльності вчителя та учня.

З огляду на це вважаємо, що необхідною умовою організації особистісно орієнтованої системи навчання в умовах гімназії є також створення особливої системи дослідження характеру й спрямованості розвитку учня, формування його індивідуальності, зміни вже усталених у нашій освіті уявлень про норми психічного розвитку дитини (порівняння не за горизонталлю, а за вертикаллю), тобто визначення динаміки розвитку дитини порівняно з нею самою, а не з іншими.

Так, в умовах Житомирської гуманітарної гімназії № 1 протягом 5 років накопичений досвід спостережень за розвитком та досягненнями гімназистів, який фіксується в Особистій карті гімназиста, враховується при визначенні напрямів педагогічної діяльності вчителя як особистісно орієнтованої взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу. Особиста карта гімназиста містить: загальні відомості про учня, дані про сім'ю та сімейне виховання, стан здоров'я та фізичний розвиток дитини; результати конкурсного тестування в момент вступу дитини до гімназії супроводжуються рекомендаціями конкурсної комісії щодо врахування індивідуальних особливостей учня в процесі його подальшого навчання в гімназії. Психолого-педагогічні спостереження за рівнем розвитку дитини ведуться психологом, класним керівником та батьками учня на рівні педагогічного спостереження, індивідуальних бесід з батьками. Відомості про рівень розвитку дитини, її інтереси та

спеціальні здібності, особливості психічної адаптації до навчальної діяльності ведуться психологом гімназії на основі психодіагностичних досліджень, які планово проводяться протягом навчального року з розробленням чітких рекомендацій щодо врахування особливостей розвитку дитини.

Такий підхід реалізує прагнення педагогічного колективу в створенні сприятливого мікроклімату, розвиваючого середовища, в якому кожний учень та його вчитель відчуває себе комфортно і здатний на самооцінку та саморегуляцію, що вимагає узгодження освітніх запитів учня та професійних домагань вчителя з їхніми потенційними можливостями і реалізується, насамперед, шляхом створення *методичної системи організації особистісно орієнтованого навчання*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Педагогічні ідеї Г.С. Сковороди. – К.: Вища школа, 1972. – 246 с.
2. Майерс Д. Социальная психология. Интенсивный курс. – СПб.: Прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2002. – 512 с.
3. Сухомлинська О.В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі // Шлях освіти. – 2001. – №4. – С. 10-15.
4. Ионова Е.Н. Научно-педагогические основы учебно-воспитательного процесса в современной школе на идеях вальдорфской педагогики: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 – Х., 2000. – 443 с.
5. Нариси історії українського шкільництва: 1905-1933: Навч. посібник / О.В. Сухомлинська та ін.; за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Заповіт, 1996. – 304 с.
6. Пискунов А.И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: Учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1981. – 528 с.
7. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании. – Москва: Владос, 1996. – 528 с.
8. Белкин А.С. Ситуация успеха. Как ее создать: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 176 с.
9. Подмазін С.І. Проблеми змісту особистісно зорієнтованої освіти // Завуч. – 2001. – №11. – С. 2-3.
10. Роджерс К. Клиентоцентрированная терапия: Пер. с англ. – М.: Реал-бук; К.: Ваклер, 1997. – 320 с.
11. Поташник М.М. Качество образования: проблемы и технология управления (В вопросах и ответах). – М.: Пед. об-во России, 2002. – 350 с.
12. Психологія і педагогіка життєтворчості: Навч.-метод. посібник. – К., 1996. – 792 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.09. 2006 р.

Яценко С.Л. Педагогические условия и факторы личностно ориентированного обучения (теоретический аспект).

В статье рассматривается проблема организации личностно ориентированного обучения в современной педагогической науке и практике. Определяются факторы, обуславливающие эффективность функционирования педагогической системы, направленной на реализацию субъект-субъектного взаимодействия учителя и ученика.

Yatsenko S.L. The pedagogical conditions and factors of individual orientated education (theoretical aspect).

The article deals with the problem of individual orientated education organization. The factors determining the effectiveness of functioning of pedagogical system which is directed to the realization of teacher -pupil subject-subjective interaction are defined.